

گزارش نشست علمی «روحانیت و رهبری جامعه، بازخوانی الگو و اندیشه شهید صدر»

پیاده سازی و تنظیم: محمد حسن صدرا ✓

کل جذب قضات قوّه قضائیه است. ایشان از جمله اساتید مطرح و تأثیرگذار حوزه علمیه قم است که سال‌هاست در تربیت طلاب فاضل فعالیت دارد.

نشست با قرائت آیاتی چند از قرآن مجید توسط یکی از دانش‌پژوهان آغاز شد. پس از آن، حجت‌الاسلام و المسلمین حسین‌زاده، معاون پژوهش مرکز تخصصی شهادی محراب، ضمن عرض خیرمقدم به میهمانان و حضار گرامی و همچنین تبریک به مناسبت فرارسیدن سال جدید، به معرفی اجمالی اساتید مدعو نشست پرداخت و با اشاره به سوابق علمی و پژوهشی ایشان، به ویژه شاگردی مستقیم خود نزد حجت‌الاسلام و المسلمین علم‌الهدی، بر اهمیت محتوای این نشست تأکید ورزید.

وی در سخنان خود اظهار داشت: «اگر انسان با تألیفات شهید صدر مأنوس شود و آثار ایشان را با دقت مطالعه کند، دو احساس عمیق در وجود او شکل می‌گیرد: شوق و حسرت. شوق از آن جهت که وقتی انسان آثار تألیفی این بزرگوار و حتی سخنرانی‌هایی را که به صورت مکتوب درآمده‌اند مطالعه می‌کند، دایره فکر و اندیشه‌اش به طرز شگفت‌انگیزی گشوده می‌شود. در سنین میانه عمر، مانند چهل و پنج یا چهل و شش سالگی، وقتی انسان با این عمق و وسعت فکری مواجه می‌شود، بهت‌زده می‌ماند. جز آنکه این معارف و دریافت‌ها را حاصل ارتباط مستمر و خالصانه ایشان با خدای متعال بداند، توجیه دیگری نمی‌یابد؛ گویی از چشمه فیض الهی نوشیده‌اند و سیراب گشته‌اند. و اما حسرت؛ حسرت از آنکه چنین انسانی امروز در میان ما نیست تا از وجود مبارکش بهره‌مند شویم؛ حسرت از نبود شخصیتی که بتوان از او در ابعاد مختلف علمی - از اقتصاد و فلسفه گرفته تا فقه، اصول، رجال و سایر شاخه‌های معرفتی - بهره گرفت. متأسفانه ما از چنین گوهری بی‌بهره‌ایم.

نشست علمی (روحانیت و رهبری جامعه، بازخوانی الگو و اندیشه شهید صدر) در روز چهارشنبه، ۲۷ بهمن ۱۴۰۳، با حضور کارشناسانی از حوزه‌های مختلف علمی، جمعی از اساتید، پژوهشگران و دانش‌پژوهان مرکز، و با هدف آشنایی با فضای فکری، سیاسی، تشکیلاتی و تمدنی شهید آیت‌الله سیدمحمدباقر صدر، در سالن جلسات مرکز تخصصی شهادی محراب برگزار شد.

حجت‌الاسلام و المسلمین علی حسین‌زاده، امام جمعه سابق شهرستان لامرد و معاون محترم پژوهش مرکز تخصصی شهادی محراب، دبیری این نشست را بر عهده داشت. کارشناسان دعوت شده به این نشست، حجت‌الاسلام و المسلمین سیدامید مؤذنی و حجت‌الاسلام و المسلمین سیدمحمدصادق علم‌الهدی، مطالبی را درباره شخصیت، اندیشه و سلوک علمی شهید صدر بیان داشتند.

حجت‌الاسلام و المسلمین سیدامید مؤذنی، عضو هیئت مدیره مؤسسه علمی آینده‌سازان، عضو هیئت مدیره پژوهشگاه تخصصی شهیدصدر، معاون پژوهشی همان پژوهشگاه و نیز معاون تحریریه دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی بهجت است. از جمله فعالیت‌های علمی ایشان می‌توان به تدریس دروس حوزوی و نگارش چندین جلد کتاب و مقاله در حوزه‌های مختلف علوم اسلامی اشاره کرد. ترجمه آثار برجسته‌ای همچون «امامت در قرآن»، «گفت‌وگوی دومذهب» و «نظریه حکومت در اسلام» از جمله خدمات علمی ایشان در حوزه اندیشه اسلامی به‌شمار می‌رود.

حجت‌الاسلام و المسلمین سید محمدصادق علم‌الهدی استاد سطح عالی و خارج حوزه علمیه قم، عضو مجمع عمومی جامعه مدرسین حوزه علمیه، عضو هیئت مدیره انجمن اصول فقه حوزه علمیه قم، رئیس علمی مدارس علمیه آیت‌الله العظمی لنگرودی و عضو کمیته فقهی - اصولی اداره

عرصه‌های اجتماعی، سیاسی، تشکیلاتی و علمی حوزه‌های علمیه مطالبی را بیان کردند. تحلیل محتوای علمی آثار شهید صدر، جایگاه وی در نهضت‌های فکری اسلامی معاصر و ضرورت بازخوانی اندیشه‌های او در افق تمدن‌سازی نوین اسلامی، از جمله محورهای اصلی این گفت‌وگوها بود.

گزیده‌ای از مطالب کارشناسان

حجت‌الاسلام و المسلمین مؤذنی:

با وجود پیروزی انقلاب اسلامی و اهتمام ویژه حوزه‌های علمیه و نخبگان به معرفی شخصیت شهید آیت‌الله سیدمحمدباقر صدر، متأسفانه باید اذعان کرد که ایشان همچنان برای بسیاری ناشناخته مانده است. شهید صدر یک نابغه به تمام معنا بود؛ چرا که در فضای حوزه‌های علمیه، بسیار نادر است کسی که هم توان فهم عمیق میراث گذشتگان را داشته باشد و هم قدرت ابداع و نوآوری. ابداعات علمی ایشان شگفت‌انگیز و کم‌نظیر است.

نبوغ شهید صدر از دو جهت برجسته است:

الف. نبوغ علمی

۱. تألیفات متنوع و بنیادین در حوزه‌های گوناگون علمی که هر یک منشأ تحولات فکری و علمی در جهان اسلام بوده‌اند.
۲. شرق‌شناسی عمیق و مؤثر تا جایی که بسیاری از اندیشمندان در جهان اسلام از آثار ایشان بهره برده‌اند.
۳. تدریس اقتصاد در دانشگاه‌ها که خود نشان از عمق نگاه ایشان به علوم انسانی و اجتماعی دارد.

این جلسه و نشست که امروز با زحمت کانون علمی طلاب برگزار شده - به‌ویژه تلاش حجت‌الاسلام مردانی و حجت‌الاسلام سید میلاد حسینی که مسئولیت هدایت کانون را در بخش دانش‌ها و مهارت‌های امام جمعه به عهده دارند- به لطف حضور شما بزرگواران بسیار باعظمت و پربار شده است. بنده صمیمانه از این عزیزان تشکر می‌کنم و از خداوند مسئلت دارم که همواره سالم، پرتلاش و سرزنده باشند تا بتوانیم در جلسات آینده نیز از برکات آنان بهره‌مند شویم.»

ایشان در ادامه فرمود: «به خود اجازه نمی‌دهم که در محضر اساتید گران‌قدر درباره شخصیت سترگ شهید آیت‌الله سیدمحمدباقر صدر سخنی گسترده بیان کنم. تنها به یک نکته بسنده می‌کنم: رابطه عاطفی و فکری شهید صدر با انقلاب اسلامی و حضرت امام خمینی رحمته‌الله‌علیه رابطه‌ای عمیق و ریشه‌دار بود. ایشان نه تنها دلبسته امام خمینی رحمته‌الله‌علیه بود، بلکه نقش مؤثری در تقویت مدیریت انقلاب اسلامی ایفا کرد. زمانی که رژیم بعث قصد داشت او را آزاد کند، یکی از شروط آزادی این بود که از حمایت امام خمینی رحمته‌الله‌علیه و انقلاب اسلامی دست بردارد؛ اما شهید صدر این شرط را نپذیرفت و سرانجام نیز به همین دلیل مظلومانه به شهادت رسید.»

وی همچنین بر ضرورت بهره‌مندی هرچه بیشتر دانش‌پژوهان از تجربیات ارزشمند مهمانان نشست تأکید کرد و کتاب حوزه و بایسته‌ها اثر شهید صدر را که حجت‌الاسلام و المسلمین مؤذنی آن را ترجمه کرده، به حاضران معرفی نمود.

در ادامه نشست، دو کارشناس محترم به تفصیل درباره شخصیت جامع‌الابعاد شهید صدر، ساحت‌های نظری اندیشه ایشان، الگوهای مدیریتی و رهبری ایشان در بستر تاریخ معاصر و تأثیرات عمیق افکار وی در

منسجم نبود؛ اما در حوزه علمی به قم، این ارتباط عمیق تر و مردمی تر بوده است.
 ۵. از مهم ترین اقدامات اجتماعی و تشکیلاتی شهید صدر می توان به موارد زیر اشاره کرد:

تشکیل جماعت العلماء:

الف) ایجاد ارتباط نزدیک و متقابل میان علما و مردم.
 ب) تبدیل مطالبات و دغدغه های مردم به ساختارها و تشکیلات مؤثر و مفید برای جامعه.

تأسیس حزب الدعوة:

ایجاد بستری برای حضور مستمر مردم در یک ساختار تشکیلاتی و نظام مند.

تشکیل مکتبات امیرالمؤمنین علیه السلام

پایگاه هایی مردمی، مشابه پایگاه های بسیج در ایران که حتی در دورافتاده ترین روستاهای عراق به فعالیت های فرهنگی و اجتماعی می پرداختند.

حجت الاسلام و المسلمین علم الهدی:

ابتدا باید از تعبیر بسیار زیبایی که استاد حسین زاده درباره «شوق» و «حسرت» نسبت به شهید آیت الله سید محمد باقر صدر بیان فرمود، تقدیر و تشکر کنم. این تعبیر، دقیقاً احساسی است که بسیاری از ما در مواجهه با شخصیت این شهید بزرگوار در دل داریم؛ شوق نسبت به سلوک و رفتار ایشان، و حسرت از محروم ماندن جامعه اسلامی از وجود چنین شخصیتی در اوچ پختگی علمی و عملی.

شهید صدر در عمر کوتاه اما پربرکت خود که تنها ۴۷ سال بود،

۴. شهادت نخبگان و شخصیت هایی حتی خارج نشین بر نبوغ علمی ایشان، از جمله نظراتی که از سوی شخصیت هایی چون «راشل» بیان شده است.

ب. نبوغ اجتماعی

۱. شناخت دقیق از وضعیت جامعه اسلامی و تحلیل ریشه های آن.
۲. فهم عمیق از عواملی که باعث فاصله گرفتن روحانیت از جامعه شده است.
۳. ارائه راهکارهای عملی برای اصلاح جامعه؛ برای مثال، در کتاب فدک فی التاریخ، شهید صدر حضرت فاطمه زهرا علیها السلام را نه صرفاً شخصیتی مظلوم و گریان، بلکه کنشگری اجتماعی معرفی می کند. در نگاه ایشان، فدک یک نماد است، نه یک ملک شخصی، و طرح این مسئله تلاشی برای بازگرداندن جامعه به مسیر اصیل اسلامی و انسانی است.
- نکته مهمی که از این نگرش اجتماعی برداشت می شود، آن است که اگر بناست تشکیلات حوزوی به تحول اجتماعی بینجامد، باید مبتنی بر هویت دهی به افراد باشد؛ زیرا تحول واقعی از تغییر هویت آغاز می شود.
۴. ساختار حوزه علمی نجف با حوزه علمی قم تفاوت اساسی دارد. در نجف، به دلیل غالب بودن علمای غیرعراقی، ارتباط بدنه جامعه با حوزه

الف. نظام‌مند بودن:

- تألیفات ایشان (از جمله حلقات اصول) کثکول‌وار نیست؛ بلکه ساختاری منسجم و دقیق دارند.
- در رفت‌وآمدهای علمی، انسجام فکری خود را حفظ نموده و سرخط مطالب را گم نکرده است.
- در نقد افکار پیشینیان، صرفاً تخریب نمی‌کرد؛ بلکه با نگاه تأسیسی، راه‌حل‌ها و نظریه‌های جایگزین ارائه می‌داد.

ب. دغدغه‌مند بودن:

- حلقات اصول را با این هدف نوشت که پاسخ‌گوی نیازها و پرسش‌های طلاب جوان باشد.
- دلیل اینکه عبارات حلقه اول اندکی ناملموس به نظر می‌رسد، این بود که ایشان قصد داشتند پلی میان نسل جدید حوزویان عراق - که عمدتاً نوجوانانی با‌گویش متفاوت بودند- و ادبیات سنتی حوزه ایجاد کند.
- اصولی را مطرح کرد که کاربرد فقهی و عملی داشته باشد؛ اصولی مدون، واقع‌گرا و بر پایه خرد و عقلانیت.

ج. رویکرد فلسفی و مبارزاتی

نگارش کتاب فلسفتنا به منظور مبارزه با موج کمونیسم که نوجوانان و جوانان عراقی را تهدید می‌کرد، نمونه‌ای از دغدغه‌مندی اجتماعی و فلسفی ایشان است.

د. فقیه اجتماعی

- شهید صدر با رویکرد اجتماعی وارد عرصه فقه و مبارزات شد.
- تألیفات و عملکرد ایشان حتی امروز نیز پاسخ‌گوی بسیاری از نیازهای مجامع علمی و دینی است.

برکاتی از خود به جا گذاشت که می‌توان سالیان دراز به تحقیق در آن پرداخت و ایشان را در ابعاد گوناگون یک الگو به جامعه معرفی کرد.

یکی از توصیه‌های مهمی که باید مورد توجه قرار گیرد، بررسی شخصیت و مدیریت زمان ایشان است. گویی شهید صدر، اصلاً کودکی نکرده است و از همان کودکی با روحیه‌ای بزرگ و مسئولانه، زندگی خود را سپری کرده است. شهید صدر در سه ساحت اصلی، الگوی برجسته‌ای برای حوزه و جامعه اسلامی به‌شمار می‌رود:

۱. سلوک فردی و شخصی

سبک زندگی و مدیریت زمان ایشان الگویی ممتاز برای طلاب و نخبگان است. استاد حسین‌زاده نیز بر لزوم مطالعه و بررسی سبک زندگی و برنامه‌ریزی زمانی شهید صدر تأکید دارند.

۲. کنش اجتماعی و سیاسی

شهید صدر برخلاف رویه غالب حوزه و برخی علما، کنشگری فعال در عرصه‌های اجتماعی و سیاسی داشت. برای نمونه، هنگامی که ایشان اقدام به تأسیس حزب الدعوه نمود، جو سنگینی علیه ایشان در میان علما شکل گرفت؛ زیرا بسیاری از علما ورود روحانیت به عرصه سیاست را کسر شأن می‌دانستند. این فضا باعث شد ایشان از پذیرش رهبری رسمی حزب کناره‌گیری کند با اینکه طراح و محرک اصلی آن بود.

۳. سبک و سیره علمی

شهید صدر در عرصه علمی، شخصیتی نظام‌مند و دغدغه‌مند بود:

• برای نمونه، در کتاب فدک فی التاریخ، ایشان فدک را نه یک ملک شخصی، بلکه نمادی برای بازگرداندن جامعه به مسیر حق و ارزش‌های اصیل اسلامی تحلیل می‌کند؛ تحلیلی که درصدد شفاف‌سازی نزاع بنیادین میان تشیع و تسنن است.

سخنان پایانی جلسه توسط دبیر محترم جلسه:

ابتدا باید از بیانات بسیار دل‌نشین و تأثیرگذار جناب استاد محترم، که با تقسیم‌بندی عالمانه و دقیق خود دربارهٔ حرکت «صدریه» در کنار جریان‌های اصیل دیگری چون «جوهریه» به‌خوبی روشنگری فرمود، صمیمانه تقدیر و تشکر نمایم. ان‌شاءالله این حرکت علمی و فکری در حوزهٔ علمیه منشأ آثار و برکات فراوانی گردد.

بنده توفیق دارم از محضر استاد ارجمند، جناب آقای مؤذنی بهره‌مند باشم. خاطراتی که ایشان در فضای صمیمی اتاق با بنده در میان گذاشتند، از یک‌سو زجرآور و از سوی دیگر نشانگر صلابت، ایستادگی و عظمت روحی شهید آیت‌الله سیدمحمدباقر صدر بود. امیدواریم در مسیر این شهید عزیز گام برداریم و با الهام از خط فکری و عملی ایشان، رسالت خود را بهتر بشناسیم. ایشان در پایان، هدف از تشکیل این جلسه را این‌گونه بیان فرمود:

هدف از جلسه تأمل در نقش هدایت‌گری روحانیت و تبیین نگاه شهید صدر به جایگاه راهبری جامعه توسط علما بود؛ نگاهی عظیم و الهی که در منظومهٔ فکری ایشان جلوه‌گر است. شهید صدر عمیقاً باور داشت تنها کسانی که شایستگی به‌دوش کشیدن سکان هدایت امت اسلامی را دارند، روحانیونی هستند که با اخلاص، تقوا و علم، جامعه را به سوی سعادت حقیقی رهنمون می‌شوند.

همان‌گونه که حضرت امام خمینی رحمته‌الله در منشور روحانیت فرمود جبین (پیشانی) روحانیت همواره از برای مسیر هدایت، با خون رنگین شده است؛ و شهید صدر و خاندان گران‌قدر ایشان، از جمله خواهر بزرگوارشان بنت‌الهدی، مصادیق کامل این مسیر نورانی هستند.

و از حضور و اهتمام همهٔ بزرگواران، قدردانی می‌نمایم.

براین باورم که آثار شهید صدر نباید تنها مطالعه شود، بلکه به پیش مطالعه، حضور در کلاس و مباحثه نیاز دارد تا معارف آن در جان و ذهن ما نهادینه گردد.

ایشان در ادامه افزود: بی‌تردید یکی از الطاف خداوند به این مرکز، حضور بزرگانی چون حجت‌الاسلام و المسلمین علم‌الهدی و آقای مؤذنی است که ما را با حضور خود مفتخر می‌فرمایند. این جلسه را باید گام نخست در یک مسیر پربرکت دانست؛ ان‌شاءالله با همکاری و همراهی دیگر بزرگان، این حرکت علمی و معنوی ادامه خواهد داشت.

در پایان، از خدای متعال مسئلت داریم که همهٔ ما را در آخرت با شهید صدر رحمته‌الله فرماید و ایشان را نیز در کنار رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم جای دهد.

برای تعظیم مقام این جلسه و ارواح طیبهٔ شهدا، بالاخص شهید صدر، صلوات بلندی عنایت بفرمایید.

اللهم صل علی محمد و آل محمد.

۲۸ فروردین/ ۱۴۰۴.